

ADANA BÖLGE VE GAZİANTEP MÜZELERİNDEKİ URARTU HEYKELCİK VE MADENİ KAPLARI ¹

Dr. ORHAN AYTUĞ TAŞYÜREK

A-HEYKELCİKLER :

Urartu'da özellikle bronz heykelcikler konusunda bugüne kadar en çok buluntu veren merkez muhakkakki Toprakkale'dir ². Daha çok bir tahtın bronz aksami olması gereken heykelcikler ve fildişi figürinlerden başka, Altıntepe'de keza fildişi ³, Kayalidere ⁴ ve Darabeyde bronz ⁵, Karmir-Blur'da keramik ve bronz heykelcikler bu konuda tanınan belli başlı örneklerdir ⁶.

Halen Adana Bölge Müzesinde 4 adedi bronz ve 1 adedi pişmiş toprak olmak üzere 5 adet Urartu heykelciği yer almaktadır.

1 - *Bronz arslan heykelciği*; No. 1414 (Res. 1, a-c).

Boyutlar; Taban uz : 10 cm.
Taban-baş H : 5 cm. Et kalınlığı : 0.3 cm.

¹ Çizimleri yapan Adana Bölge Müzesi Asistanı Arkeolog Rifat Ergeç ve Ankara Üniversitesi D. T. F. Arkeoloji bölümü 3. sınıf öğrencisi Ferda Baltalı'ya ayrıca müzesindeki bazı eserlerin burada yayınlanmasına izin veren Gaziantep Müzesi Müdürü Sayın Hasan Candemir'e teşekkürü borç biliriz.

² Bak. R. D. Bamett, The Excavations of the British Museum at Toprakkale, Iraq, 12 (1950), pl. V-VII; (1954), pl. III; M. N. van Loon, Urartian Art, (İstanbul, 1966), pl. XI-XIX.

³ Bak. T. Özgüç Altıntepe il, (Ankara, 1969), lev. XXXIV-XLI.

⁴ Bak. S. Lloyd-C. A. Burney, Excavations at the Urartian Citadel of Kayalidere TAD. XIV-1, 2 (1966), s. 222. pi. 4.

⁵ Bak. E. Akurgal, Urartiische und Altiranische Kunstzentren, (Ankara, 1968), abb. 7,24

⁶ Bak. M. Riemscheider, Das Reich am Ararat, (Heidelberg, 1965), pl.50; B. Piotrovsky, Urartu (Archaologia Mundi), 1969, pi. 27, 65, 88, 106.

Bronzdan ve dökülmek suretiyle elde edilen eserin içi boştur ve tipik Urartu arslanlarında olduğu gibi ağzı kükrer halde gösterilmiş ⁷, yere yayılarak oturmuş ve başını 90 derece sola çevirmiş durumda tasvir edilmiştir. Arslanın kuyruğu sırtının üstüne çöreklenmiş durumdadır. Sol göz kontur hatlarının belirli olmasına karşılık, sağ göz diğerine kıyasla pek belirli değildir. Figürün sağ arka ayağının üzerinde bir çivi yer almaktadır. ve sol arka ayak çivinin bulunması gereken yerden kırılmıştır. Ön ayaklarında kırık olan figürün sağ ön ayağının yakınında, figürün gerisine rastlayan yönde, 2,4 cm. çapında bir halka yer almaktadırki, bu hususlar eserin, kutu vs. gibi bir objeye raptedilmiş bir kapak gibi kullanıldığını ortaya koymaktadır.

2 - *Bronz geyik heykelciği*; Env. No. 144.5.1971 (Res. 2a-b).

Boyutları; Ön ayaktan-arka ayağa : 9 cm.
Boynuz üstünden ön ayak altına : 7,5 cm.
Et kalınlığı : 0,1-0,2 cm.

Bronzdan ve dökülmek suretiyle vücuda getirilen bu geyik figürünün de içi boştur ve Urartu kemerleri üzerinde yer alan arslan, boğa keçi vs., figürlerinde olduğu gibi, heykelcik burada da gallop halinde gösterilmiştir (Res. 2a) ⁸ Arka ayak tabanları birleşik, ağzı açık boynuzları çatallı

⁷ Bak. dipnot 3; Y. Boysal, Aznavurda definenilerin ortaya çıkardığı Urartu eserleri, Belleten, XXV (1961), s. 212, res. 1.

⁸ Bak. O. A. Taşyürek, Urartu Kemerleri, (Ankara, 1975), res. 1-7.

olan ve oldukça iyi işçilik gösteren figürün sola bakan yan yüzü yer yer tahrip olmuş durumdadır (Res. 2b).

3 - *Bronz stilize kartal heykelciği; No. 1860 (Res. 3a b, Fig. la-b).*

Boyutları; Uzunluk : 5,4 cm.

Kanatlar arası genişlik : 3,8 cm.

Urartu kazanları üzerinde yer alan siren figürlerinde olduğu gibi⁹, bir Urartu kemerinin sol ucu üzerine kanatları ve gövdesinden bronz çivilerle perçinlenmiş olarak monte edilmiş bulunan bu bronz kartal figüründe bir heykelcik kabul edilebilir. Figüre sırttan bakıldığında kanat ve kuyruk telekleri ile diğer tüylerinin detaylı bir şekilde işlendikleri dikkati çekmektedir¹⁰. Baş kısmında ise, gözün daire şekilli bir kabarcık halinde gösterildiği, aşağı doğru kıvrılmış durumda tasvir edilen gagaya yandan bakıldığında, ağız işlenişinin Kelermes¹¹ ve Ziviye¹² buluntuları üzerinde yer alan figürlerin ağız işlenişleri ile aynı karakterde olduğu anlaşılmaktadır. Figürün monte edildiği kemerin uç kısımları üzerinde yer alan arslan figürlerinde üst çenelerin yuvarlak birer kabarcık şeklinde gösterilmiş olması, eserin Ord. Prof. E. Akurgal tarafından "Geç Urartu sanat stili" (Kübik stil) olarak nitelenen sanat çağında (M. Ö. 625-585) vücuda getirilmiş olduğuna dikkati çekmektedir¹³.

4 - *Bronz stilize kadın heykelciği; No. 1626 (Res. 4, a-c).*

h: 6,2cm.

Muş ili, Bulank ilçesinin doğusunda, "Later" adlı köy civarında bulunduğu, eseri müzeye getiren eski eser satıcısı

⁹ Bak. E. Akurgal, Urartaische und Altiranische Kunstzentren, lev. X a.

¹⁰ Krş. aynı yer.

¹¹ Krş. aynı eser, res. 94.

¹² Krş. A. Godard, Le Tresor de Ziviye, (Haarlem, 1950), fig. 25.

¹³ Bak. E. Akurgal, Urartaische und Altiranische Kunstzentren s. 73 vd.

tarafından ifade edilen heykelcik; başı örtülü, ayaklarını açıkta bırakan bir elbise ile giyimli, muhtemelen bir kadın figürünü temsil etmektedir. Omuz başları birer çıkıntı halinde belirlenen, yüz ve gövde hatları bir hayli yıpranmış durumdaki eserin tabanında bir delik yer almakta ve 39 cm. uzunluk ve 0,8 cm. çapındaki bir bronz çubuğun uç kısmı bu deliğin içine yerleşmektedir, bu hali ile eserin bir nevi alem yada asa olarak kullanılmış olabilmesi ihtimal dahilindedir.

5 - *Pişmiş Toprak boğa heykelciği; Fiş No. 1430 (Res. 5).*

Boyutları; Taban uz : 3,7 cm.

H: 2,8 cm.

Eser, açık kahverengi - siyah renkli olup, boğaya benzer şekildedir ve pişmiş topraktan yapılmıştır. Figürün hatlarının pek belirgin olmayışı dolayısıyla çok zayıf bir işçilik göstermesine rağmen iyi pişirilmiştir.

B - MADENİ VE MADEN TAKLİDİ KAPLAR :

Adana Bölge Müzesinde halen 3 adet gümüş ve 20 kadar bronz Urartu kabı vardır. Urartu çağında gümüş kapların vücuda getirildiği Asur Kralı "Sargon il" nin annallerinden anlaşılmaktadır¹⁴. Ancak Karmir-Blur'da bulunmuş bir gümüş kap dışında bu konuda günümüze kadar yayınlanmış herhangi başka bir örnekte yoktur¹⁵. 1974 yılında Adana Bölge Müzesine 2 adet gümüş kap satın alınmıştır. Eserleri müzeye getiren antikacının ifadesine göre bu kaplar, Üzerlerinde "Argisti oğlu Sarduri" yazıtını taşıyan çok sayıdaki at koşum takımları ile birlikte büyük ihtimalle Sarduri il nin mezarında bulunmuşlardır. ve dolayısıyla bunlarında Sarduri il çağına (MÖ. 764-735) tarihlenmeleri gerekmektedir¹⁶.

¹⁴ Bak. M. N. van Loon, Urartian Art, s. 125 vd.

¹⁵ Bak. Aynı eser, s. 126.

¹⁶ Bak. O. A. Taşyürek, Some Inscribed Urartian Bronze Armour, Iraq, 37/2 (1975), s. 151 vd.

Burada tanıtılacak olan bronz kaplardan ilk dördünü ise Adana Bölge ve Gaziantep Müzesindeki kaseler teşkil etmektedir. Bilindiği kadarı ile bugüne kadar yayılanmış örneklerden yalnız "Karmir-Blur" kazılarında elde edilen aynı tip kaselerden bazılarının içlerinde bazı Urartu krallarının adlarına rastlanılmıştır¹⁷. Buradaki kaselerin içlerinde ise "Barnett" tarafından Urartu Hieroglifleri olarak nitelenen, soldan, keçi başı motifleri yer almaktadır (Fig. 3a-c)¹⁸. Enterasan husus burada 4. kap olarak incelenecek olan bronz kaseinin üzerinde, yer yer altın kaplama izlerinin bulunmasıdır ve bu husus bu tip bronz kapların altınla kaplı olabileceklerini göstermektedir. Aynı özelliğe Adana Bölge Müzesinde yer alan bazı bronz Urartu kemerleri üzerinde de rastlanılmıştır¹⁹.

1 - *Gümüş dilimli tabak; Adana Bölge Müzesi. No. 1637/1 (Res. 6, a-b, Fig.2).*

R: 16 cm.

H: 3,5 cm.

Gümüşten, dike yakın kenarlı ve çok hafif yuvarlak tabanlı, tabak şeklinde işlenmiş olan kabın ağız kenarının dışında bir mahkuk hat eserin ağız kenarını dıştan çevrelemektedir. Kabın gövdesinin kaideye bağlanan kısmından itibaren başlayarak merkeze yakın bir yerde biten 56 adet dilim kaseinin bezemesini teşkil etmektedir. Eserin dış yan kenarının bir yerinde sırt sırta iki hilal şekilli bir sembol yer almaktadır. Kabın işçiliği oldukça itinalı kabul edilebilir.

2 - *Gümüş dilimli tabak; Adana Bölge Müzesi. No. 1637/2 (Res. 7).*

R: 16,5 cm.

H: 3,5 cm.

¹⁷ Bak. R. D. Barnett, "Further Russian Excavations in Armenia", (1949-53) Iraq, 21 (1959), fig. 2; B. Piotrovsky, Urartu (Arch. Mundi), pl. 97, 98.

¹⁸ Bak. R. D. Barnett, The Hieroglyphic Writing of Urartu, An. St. Presented to H. G. Güterbock, (İstanbul, 1974), fig. 4.

¹⁹ Bak. O. A. Taşyürek. Urartu Kemerleri, 1. Bölüm, Bronz levha işçiliği.

Bir önceki eserle tamamen aynı özellikleri taşıyan bu kaseyi diğerinden ayıran tek fark üzerinde herhangi bir sembolün bulunmamasıdır.

3 - *Pişmiş toprak testi; Adana Bö"lge Müzesi. No. 1584 (Res. 8).*

H: 15 cm.

Gümüş kaselerle aynı denilebilecek tipte, dilimli tezyinat ihtiva ettiği için buraya alınmış olan kap, ince perdahlı, siyah renkli ve cilalıdır. Yonca ağızlı, yuvarlak gövdeli, halka dipli ve ağız kenarından omuza bağlanan tek kulplu olan eser, formu ve bezemesi yönünden tamamen madeni kapların taklididir (Krş. Res. 6-7)²⁰. Üzerinde yer alan bezek tipi yönünden yukarıda tanımlanan gümüş kaplarla benzerlikler göstermekte olan eserin bezemesi gövdede başlayıp boyun ve tabanda biten 36 adet dilim ihtiva etmektedir. Ayrıca boyunda, kabartma bilezik şeklinde bir tezyinat, gövdenin tam ortasına rastlayan dilimlerin iki başlangıç kısmı arasında ise, boş dalgalı bir şerit bulunmaktadır.

4 - *Bronz kase; Adana Bölge Müzesi. Env. No. 10. 1. 1973/1 (Res. 9, Fig. 4).*

R: 16,2 cm.

H: 3,3 cm.

Eser dike yakın kenarlı ve yayvan tabanlıdır. Günümüze çok az yıpranmış bir şekilde intikal etmiş bulunan kabın iç ortasında, boynuzu geriye doğru kıvrık olarak gösterilen bir yaban keçisinin baş tasvirine yer verilmiştir. Sağdan ve mahkuk hatlarla vücuda getirilen tasvir Urartu sanatının tipik inceliğini göstermektedir. Eserin iç ve dış yüzlerinde yer yer altın kaplama izleri mevcuttur.

5 - *Bronz kase; Gaziantep Müzesi, Env. No. 64. 5. 1973 (Res. 10, Fig. 5.)*

R: 16 cm.

H: 3,4 cm.

Bir önceki ile aynı tip ve yapıda olan Gaziantep Müzesindeki bu kabın iç or-

²⁰ Bak. T. Özgüç. Altıntepe Kazılan, Belleten, XXV (1961), s. 259.

tasında da aynı tipte bir keçi başı yer almaktadır.

6 - *Bronz kase; Adana Bölge Müzesi, Env. No. 10. 2. 1973/2 (Res. 11, Fig. 6).*

R: 17,5cm.
H: 4,8 cm.

Öncekilere nazaran yıpranmış durumdaki kabın kaidesi sivriye yakın bir durum arz etmekte ve dışında, ağzın 1,5 cm. kadar altından tezyini bir hat çevreyi dolanmaktadır. Bu eserinde ortasında aynı tipte soldan bir yaban keçisinin baş tasviri yer almaktadır.

7 - *Bronz kase; Adana Bölge Müzesi, Env. No. 10. 2. 1973/3 (Res. 12, Fig. 7).*

R: 17,4 cm.
H: 4,6 cm.

Kase bir önceki eserle benzeşmektedir. Sivriye yalın kaideli olup, içinde aynı tür bir tasvir, dışında ise aynı tip bir hat ihtiva etmektedir.

8 - *Bronz derin kase; Adana Bölge Müzesi, No. 1584 (Res. 13).*

Ağız R: 14,8 cm.
H: 8 cm.

Form yönünden diğerlerine kıyasla değişik özellikteki bu bronz derin kaseinin özelliğini, iç bükey ağız kenarının içten dışa doğru daralan bir şekilde tezyin edilmiş olması teşkil etmektedir. Eser yer yer çürümüş durumdadır.

9 - *Gümüş kayık şekilli kap; Adana Bölge Müzesi, No. 1155 (Res. 14a-b).*

Uzunluk : 18,5 cm.
Maksimum en : 11,5 cm.

Gümüştan, kayık şeklinde işlenmiş olan kabın iç ortasında kazıma tekniği ile yapılmış bir balık figürü tasviri yer almak-

tadır. Eserin iyi işçilik göstermesine karşılık, figür işleniş yönünden acemice hatlar ihtiva etmektedir.

10 - *Bronz kayık şekilli kap; Adana Bölge Müzesi, No. 1874 (Res. 15).*

Uzunluk : 21 cm.
Maksimum en : 10 cm.

Form yönünden bir önceki gümüş kapla benzeşen bu kayık şekilli kap ise brozdan yapılmıştır ve üzerinde herhangi bir tezyinat yada tasvir mevcut değildir.

11 - *Bronz küçük kova; Gaziantep Müzesi, Env. No. 83-12-1975 (Res. 16).*

Ağız R : 9 cm.
H: 21 cm.

Bronz, halka dipli, yukarı doğru daralan yumurta gövdeli, daire şekilli ağızlı olan kabın omuz kısmında keskince bir hat yer almakta ve bu kısımdan yukarıya doğru kabın ağzı giderek daralmaktadır, Bir kulpu olması gereken eserin ağız kenarı üzerine, karşılıklı, kulpun yerleştirilmesi için yapılmış iki adet, Üzerlerinde birer delik bulunan bronz parçalar perçinlenmek suretiyle raptedilmiştir, eser bu hali ile bir kova olarak kullanılmış olsa gerektir

12 - *Bronz yonca ağızlı kap; Gaziantep Müzesi, Env. No. 1. 64. 73 (Res. 17).*

H: 29,3 cm.

Bronz, yonca ağızlı, tek kulplu ve testi şeklindeki eser günümüze oldukça iyi bir durumda intikal etmiştir (Res. 12). Boynunda kabartma olarak tezyini bir bant şeklinde bezemesi vardır (Krş. Res. 8). Aynı tip kaplar şekil yönünden keramik eserlerde geniş ölçüde etki etmiştir ve Urartu sanatında bu tipte pek çok sayıda pişmiş toprak eser vücuda getirilmiştir²¹.

²¹ Krş. B. Ögün-E. Bilgiç, Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları, TAD. XVI-1 (1967), s. 49, res. 6; B. Piot-rovsky, Urartu (Arch. Mundi), pi. 56.